

YURIDIK FANLAR AXBOROTNOMASI

ВЕСТНИК ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК

REVIEW OF LAW SCIENCES



huquqiy ilmiy-amaliy jurnal

правовой научно-практический журнал

legal scientific-practical journal

2021/4



MUNDARIJA

12.00.01 – DAVLAT VA HUQUQ
NAZARIYASI VA TARIXI.
HUQUQIY TA'LIMOTLAR TARIXI

6 **SHODMONOV MIRZOHI MUXTOR O'G'LI**
Siyosiy partiyaning huquqiy mohiyati va uning
nazariy-huquqiy tahlili

13 **BOYMURODOV BOTIR PANJI O'G'LI**
Norma ijodkorligi jarayonida fuqarolar
ishtirokining nazariy asoslari tahlili

12.00.02 – KONSTITUTSIYAVIY HUQUQ.
MA'MURIY HUQUQ.
MOLIYA VA BOJXONA HUQUQI

22 **PO'LATOV MIRZOHI QO'ZIMURODOVICH**
Ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish –
Konstitutsiya himoyasida

31 **USMANOV OTABEK ODILBEK UGLI**
Organizational and legal aspects of transition
to digital technologies and forms of electronic
public control Uzbekistan

12.00.03 – FUQAROLIK HUQUQI.
TADBIRKORLIK HUQUQI. OILA
HUQUQI. XALQARO XUSUSIY HUQUQ

39 **ISAQULOV SHUHRAT NORQOVULOVIH**
ACHILOVA LILIYA ILHOMOVNA
Turizm va migratsiya: joriy holat va istiqbol

47 **IMOMOV NURILLO FAYZULLAYEVICH**
O'zbekiston Respublikasi qonunchiligi bo'yicha
yuridik shaxs muassisi javobgarligining nazariy
va amaliy muammolari

57 **ЭГАМБЕРДИЕВ ЭДУАРД ХАЖИБАЕВИЧ**
Некоторые проблемы определения
гражданско-правового статуса виртуального
мира и его объектов

66 **IBROHIMOV AZIMJON ABDUMO'MIN O'G'LI**
Korporatsiyani boshqarishda fidusiar
majburiyatlar va ularni O'zbekistonda qo'llash
imkoniyatlari

74 **JURAYEVA ASAL BAKHTIEVNA**
CHAOEN WANG
Whose choice of law in arbitration: approaches
of cis on applicable law

12.00.04 – FUQAROLIK PROTSESSUAL
HUQUQI. XO‘JALIK PROTSESSUAL
HUQUQI. HAKAMLIK JARAYONI VA
MEDIATSIYA

- 84 **PIRMATOV OTABEK SHAVKATOVICH**
Onlayn sud majlisleri fuqarolik sud majlislarini
virtuallashtirishning yangi bosqichi

12.00.06 – TABIIY RESURLAR HUQUQI.
AGRAR HUQUQ. EKOLOGIK HUQUQ

- 91 **UZAKOVA GO‘ZAL SHARIPOVNA**
Shaharsozlik sohasida ekologik talablarga rioya
etishning huquqiy masalalari

12.00.07 – SUD HOKIMIYATI.
PROKUROR NAZORATI. HUQUQNI
MUHOFAZA QILISH FAOLIYATINI
TASHKIL ETISH. ADVOKATURA

- 100 **BAKAYEV SHAXRIYOR BAXTIYOROVICH**
Ma‘muriy sud ish yurituvchi tushunchasi va
mazmunining ilmiy-nazariy tahlili

12.00.08 – JINOYAT HUQUQI.
HUQUQBUZARLIKLARNING OLDINI
OLISH. KRIMINOLOGIYA.
JINOYAT-IJROIYA HUQUQI

- 107 **SAGDULLAYEV FATHULLA
SHUKURULLAYEVICH**
Hokimiyat yoki mansab vakolati doirasidan
chetga chiqishning obyekti yuzasidan ayrim
mulohazalar
- 114 **NAJIMOV MIRATDIYIN
SHAMSHETDINOVICH**
O‘n olti yoshga to‘lmagan shaxsga nisbatan
uyatsiz-buzuq harakatlar qilish jinoyati
tushunchasi va ahamiyati
- 119 **DJALILOV FURKAT ZAKIROVICH**
Davlat xizmatchisining mulkiy manfaatdorligi
bilan bog‘liq jinoyatlarning obyekti yuzasidan
ayrim mulohazalar
- 126 **XAMITOV BAUYIRZHAN NUURABAYULY**
Противодействие рейдерству: мировой опыт

12.00.09 – JINOYAT PROTSESSI.
KRIMINALISTIKA, TEZKOR-QIDIRUV
HUQUQ VA SUD EKSPERTIZASI

- 134 **ABDULLAYEV RUSTAM QAHRAMONOVICH**
Hodisa joyini ko'zdan kechirishning kriminalistik ta'minoti samaradorligi hamda natijaviyligi tushunchalari haqida ayrim fikrlar
- 140 **ИЛЬДЕБАЕВ РИЗАБЕК ЕРМАГАМБЕТ**
К проблеме последующего этапа расследования преступлений, связанных с подделкой документов в сфере образовательной деятельности
- 150 **САХАТОВА САМАЛ ЕРБОЛАТОВНА**
Буллинг среди несовершеннолетних как один из факторов формирования личности преступника
- 156 **AMANBAYEVA ALTINAY GALIMJANOVNA**
Voyaga yetmaganlarning jinsiy daxlsizligiga qarshi jinoyatlarni tergov qilish kriminalistik usullarining zamonaviy yo'nalishlari shakllanishi va rivojlanishi tahlili

12.00.10 – XALQARO HUQUQ

- 163 **MUSAEV DJAMALIDDIN KAMALOVICH**
International legal mechanism for monitoring compliance with agreements on cooperation between states in the fight against illicit trafficking in narcotic drugs
- 173 **EGAMBERDIYEV DILSHOD ALISHEROVICH**
Nizolarni tinch yo'l bilan hal qilish vositasi sifatida xalqaro tergov komissiyalari tuzishning xalqaro-huquqiy asoslari

12.00.12 – KORRUPSIYA MUAMMOLARI

- 181 **QO'CHQOROV ZAFARJON QAYUMJON O'G'LI**
Oliy ta'lim sohasida korrupsiyaviy huquqbuzarlik shakllari, tasnifi va o'ziga xos xususiyatlari

13.00.02 – TA'LIM VA TARBIYA
NAZARIYASI VA METODIKASI
(SOHALAR BO'YICHA)

- 190 **GULYAMOVA GULNORA YAKUBOVNA**
Til – huquqning yashash sharti

UDC: 34(042)(575.1)
ORCID:0000-0002-5961-9970

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI QONUNCHILIGI BO‘YICHA YURIDIK SHAXS MUASSISI JAVOBGARLIGINING NAZARIY VA AMALIY MUAMMOLARI

Imomov Nurillo Fayzullayevich,
Toshkent davlat yuridik universiteti
kafedra mudiri,
yuridik fanlar doktori, professor,
e-mail: nurillo_1212@mail.ru

Annotatsiya. Yuridik shaxsning javobgarligi bilan bog‘liq masalalar, bunda mavjud bo‘lgan muammoli va yechimini topishi lozim bo‘lgan konseptual jihatlar, uzoq vaqtdan buyon davom etib kelayotgan munozarali savollar zamoniy voqeliklar, mamlakatda amalga oshirilayotgan iqtisodiy-huquqiy islohotlar negizida rivojlangan bozor qonuniyatlaridan kelib chiqib tahlil etilishi dolzarbdir. Sodda qilib aytganda, yuridik shaxsning javobgarligi uning o‘z majburiyatlari uchun o‘ziga tegishli bo‘lgan mol-mulk bilan javob berishini anglatadi. Bunda yuridik shaxs zimmasidagi majburiyatlarni bajarmaganligi uchun o‘zining mulkida mavjud bo‘lgan mol-mulk bilan javob beradi. Biroq bu sodda konstruksiya har doim yuridik shaxsning javobgarligi uchun yetarli bo‘lmaydi. Ko‘p hollarda yuridik shaxsning majburiyatlari uchun javobgarlik yuzaga kelganda, uning mol-mulki yetmay qolishi mumkin va bu holatda javobgarlik kimning zimmasida bo‘lishi muammosi yuzaga keladi. Yuridik shaxs konstruksiyasining mohiyatida yuridik shaxs mol-mulkingining muassislar va ishtirokchilari mol-mulkidan ajratilganligi va yuridik shaxs faqat ixtiyoridagi mol-mulk bilan javob berishi e‘tirof etilgan edi. Ushbu nuqtayi nazardan turib yondashilsa, yuridik shaxs javobgarligini ta‘minlashda unda mavjud bo‘lgan mol-mulkning yetarli bo‘lmasligi kreditorlarning qolgan talabi qondirilmashligini anglatadi. Biroq bu holatda kreditor manfaatlariga putur yetgan va yuridik shaxs tuzib undan foyda olgan va uning faoliyatini bevosita amalga oshirgan shaxslar tomonidan turli suiiste‘mliklar va qing‘irlik (maxinatsiya)larga yo‘l qo‘yilishi yuzaga kelar edi. Shu sababli amaldagi qonunchilik yuridik shaxslar javobgarligini belgilashda bir-biridan mustaqil ikki subyekt – yuridik shaxs va uning muassisi (ishtirokchisi) aloqadorligi va mas‘uliyatini belgilaydi. Bunday yondashuv yuridik shaxsning deyarli barcha tashkiliy-huquqiy shakli uchun xosdir.

Kalit so‘zlar: yuridik shaxs, tashkilot, muassasa, muassis, mulkdor, fuqarolik-huquqiy javobgarlik, majburiyat, shartnoma, delikt, kreditor.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ПРАКТИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ОТВЕТСТВЕННОСТИ УЧРЕДИТЕЛЯ ЮРИДИЧЕСКОГО ЛИЦА ПО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН

Имомов Нурилло Файзуллаевич,
доктор юридических наук, профессор,
заведующий кафедрой
Ташкентского государственного
юридического университета

Аннотация. Актуальным вопросом является анализ проводимых в стране экономических и правовых реформ на основе развитых рыночных законов, связанных с ответственностью юридического лица. Проблемные и спорные вопросы в этом аспекте возникли уже давно и являются реальностью. Так, ответственность юридического лица означает, что оно отвечает по своим обязательствам принадлежащим ему имуществом. В этом случае юридическое лицо несет ответственность за неисполнение своих обязательств имуществом, находящимся в его владении. Во многих случаях, когда

юридическое лицо отвечает по своим обязательствам, его имущество может быть недостаточным, и в этом случае возникает проблема, кто несет за него ответственность. Было отмечено, что в сущности построения юридического лица лежит разделение имущества учредителей и участников на имущество юридического лица и права собственности на имущество, находящееся в распоряжении юридического лица. С этой точки зрения недостаточность имущества, имеющегося у юридического лица для обеспечения своей ответственности, означает, что оставшиеся требования кредиторов не будут удовлетворены. Однако возможны различные злоупотребления и махинации со стороны лиц, которые нарушили интересы кредитора и создали юридическое лицо, извлекли из него выгоду и непосредственно осуществляли его деятельность. Таким образом, действующее законодательство определяет взаимоотношения и ответственность двух независимых лиц – юридического лица и его учредителя (участника) при определении ответственности юридических лиц, и такой подход характерен практически для всех организационно-правовых форм юридического лица.

Ключевые слова: юридическое лицо, организация, учреждение, учредитель, собственник, гражданско-правовая ответственность, обязательство, договор, деликт, кредитор.

THEORETICAL AND PRACTICAL PROBLEMS OF THE FOUNDER'S LIABILITY OF A LEGAL ENTITY UNDER UZBEK LAW

Imomov Nurillo Fayzullaevich,
Doctor of Law (DSC) , Professor
Tashkent State University of Law
head of department

Abstract. *The issues related to the liability of a legal entity, the existing problematic and conceptual aspects to be solved, the long-standing controversial issues should be analyzed on the basis of the current realities, market laws developed on the basis of economic and legal reforms in our country. Put simply, the responsibility of a legal entity means that it is liable for its obligations with the property belonging to it. In this case, the legal entity is liable for failure to fulfill its obligations with the property in its possession. However, this simple construction is not always sufficient for the liability of a legal entity. In many cases where liability for a legal person's obligations arises, its property may be lost, in which case the problem arises as to who is liable. Indeed, as noted in the above paragraphs, it has been recognized that the essence of building a legal entity is to separate the assets of the founders and participants from the assets of the legal entity and the ownership of assets held by the legal entity. From this point of view, the insufficiency of the property held by the legal person to secure its liability means that the remaining claims of creditors will not be satisfied. However, in this case various abuses and scandals are possible on the part of the persons who violated the creditor's interests and created the legal entity, benefited from it and directly carried out its activities. Thus, current legislation determines the relationship and responsibility of two independent persons - the legal entity itself and its founder (shareholders) in determining the liability of legal persons, and this approach is typical for almost all organizational-legal forms of legal entities.*

Keywords: legal entity, organization, establishment, founder, owner, civil liability, obligation, contract, delict, creditor.

Kirish

Iqtisodiy muomala qatnashchilari qoida tariqasida o'z nomidan harakat qiladi. Bunda ular mulkiy mustaqillik va erk muxtoriyati asosida harakat qiladilar. Ayni paytda huquqiy munosabatda ishtiroki etar ekan, subyekt zimmasidagi majburiyatlari bo'yicha mustaqil mulkiy javobgarlikni ham olishi lozim bo'ladi. Bu jihat shaxsning fuqarolik-huquqiy munosabatlarning to'laqonli subyektligini tavsiflovchi belgilardan biri sanaladi. O'zbekiston Respublikasi fuqarolik qonunchiligiga ko'ra, jismoniy shaxslar bilan birga yuridik shaxs-

lar ham iqtisodiy muomala ishtirokchisi sifatida huquqlarga ega bo'ladi va zimmasiga majburiyat olishi mumkin. Biroq fuqarolardan farqli ravishda yuridik shaxslar "ortida" ularni tashkil etgan muassis (ishtirokchi)lar ham mavjud bo'ladiki, bu holat yuridik shaxsning huquqiy munosabatdagi ishtiroki hamda uning fuqarolik-huquqiy javobgarligiga ta'sir ko'rsatadi. Chunki yuridik shaxsni tashkil etgan muassis (ishtirokchi)lar uni boshqarish, tegishli qarorlar qabul qilishda suiiste'mollikka yo'l qo'yishlari va oxir-oqibat yuridik shaxsning zarari va o'z foydalarini ko'zlab harakat qilishlari

mumkin. Shu sababli qonunchilik huquqiy munosabatning mustaqil subyekti hisoblangan yuridik shaxsning mustaqil mulkiy javobgarligi bilan birga, istisno tariqasida muassis (ishtirokchi)larning fuqarolik-huquqiy javobgarligiga oid qoidalarni nazarda tutadi.

O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksi (FK)ning 39-moddasi birinchi qismida yuridik shaxs tushunchasiga berilgan ta'rifda "o'z majburiyatlari yuzasidan ushbu mol-mulk bilan javob beradigan" belgisi ham nazarda tutiladiki, bu holat yuridik shaxs o'zida mavjud bo'lgan yoki unga birlashtirilgan (operativ boshqarish va xo'jalik yuritish huquqida) mol-mulk doirasidagina mulkiy javobgar bo'lishini anglatadi. Boshqacha aytganda, yuridik shaxsning javobgarligi, avvalo, uni tashkil etilish maqsadidan kelib chiqadi. Zero, yuridik shaxs muassislardan tomonidan alohida mol-mulk negizida tashkil etiladigan va shu mol-mulka asoslanib faoliyat yuritadigan tuzilma hisoblanadi va muassisning tavakkalchiligi ham faqat shu mol-mulk doirasi bilan cheklanadi. Ya'ni muassis shu yo'l bilan iqtisodiy muomalada qatnashadi va undan ko'zlangan maqsadga erishish uchun harakat qiladi. Masalan, mas'uliyati cheklangan jamiyat (MCHJ)ni tashkil etish orqali muassislardan o'z mol-mulklarining muayyan qismini ajratish orqali daromad olish uchun harakat qiladilar va MCHJning majburiyatlari uchun faqat shu mol-mulk doirasida javobgar bo'ladilar. Bundan ko'rinadiki, yuridik shaxsning har qanday turini tashkil etishdan asosiy va bosh maqsad muassis (ishtirokchi)larning javobgarligini istisno qilish, ya'ni muassis (ishtirokchilar) o'z mol-mulki bilan o'zlari tuzgan yuridik shaxs uchun javobgar bo'lib qolishlarining oldini olish hisoblanadi.

Material va metodlar

Yuridik shaxs konstruksiyasi muassis (ishtirokchi)ning shu yuridik shaxs uchun "tikkan" mol-mulki doirasida javobgar bo'lishi va uning qolgan mol-mulklari daxl etmasligi uchun tashkil etilishiga oid yondashuv bugungi kunda ayrim istisnolar bilan qonunchilikda qabul qilingan va o'z ifodasini topgan. Jumladan, FK 48-moddasida yuridik shaxsning javobgarligi borasida quyidagi variantlar belgilangan:

1. Yuridik shaxs o'z majburiyatlari uchun o'z mol-mulki bilan javob beradi. Ya'ni yuridik shaxs javob berishi lozim bo'lgan paytda uning balansida qancha mol-mulk bo'lsa, javobgarlik shu mol-mulk

doirasida amalga oshiriladi. Agar yuridik shaxsning ixtiyorida mavjud bo'lgan mol-mulk uning majburiyatlari yuzasidan javobgarligi qoplashga yetarli bo'lmasa, unda bunday qarzdorlik so'ndirilmagan va umidsiz qarzdorlik bo'lib qolishi lozim. Zero, FKning 48-moddasi birinchi qismida belgilangan qoidadan shunday ma'no anglashiladi.

2. Yuridik shaxsning alohida tashkiliy-huquqiy shakli hisoblangan "davlat korxonasi" va "mulkdor tomonidan moliyaviy ta'minlab turiladigan muassasa"ning javobgarlik uchun alohida tartibi belgilangan. Bu tuzilmalarning majburiyatlari yuzasidan javobgarligini ta'minlashda mol-mulki yetarli bo'lmasa, ular uchun davlat va mol-mulk ega bo'lgan mulkdorning subsidiar javobgarligi belgilangan. Umumiy qoidadan ushbu istisno bu turdagi yuridik shaxslarning "ommaviy huquq" asosida tashkil etilishi [1] va faoliyat yuritishi bilan bog'liqligidan anglashiladi. Zero, bu tashkilotlar bevosita davlat yoki mol-mulk egasi tomonidan boshqariladi va ular tomonidan chiqarilgan qarorlar va berilgan topshiriqlar to'la-to'kis bajariladi. Shu sababli ham bunday tuzilmalar garchi yuridik shaxs sifatida mavjud bo'lsalar-da, ularning fuqarolik-huquqiy javobgarligi "ommaviy huquq" ta'siri ostida faoliyat yuritishlari bois "o'zgacha tartibotga bo'ysundirilgan". Ayrim xorijlik mutaxassislarining [2] e'tirof etishicha, bunday "rejim" ko'p holatlarda davlat manfaatlari uchun salbiy ta'sir ko'rsatishi, ko'p hollarda esa davlat korxonasi rahbariyatining noto'g'ri va asossiz qarori oqibatida yuzaga kelgan zararlarni qoplash davlat byudjeti zimmasiga tushishiga sabab bo'lishi mumkin. Shu sababli yuridik shaxslar javobgarligini hech bir istisnosiz umumiy konstruksiyaga birlashtirish va barcha turdagi yuridik shaxslar uchun mulkiy javobgarlik nuqtayi nazardan istisnolar faqat muassislarning roziligi va oldindan kelishib qo'yilgan tartibda (masalan, qo'shimcha mas'uliyatli jamiyatlarda) belgilanishi lozim.

3. Yuridik shaxs va uning muassisi majburiyatlar bo'yicha javobgarlikda bir-biridan mustaqil va alohida hisoblanadi. Bunda yuridik shaxs o'z muassisining majburiyatlari bo'yicha va muassis yuridik shaxsning majburiyatlari yuzasidan javobgar hisoblanmaydi. Biroq bu holat qat'iy qoida emas va ushbu holatda muayyan istisno ham mavjud. Bu borada qonun chiqaruvchi FK va yuridik shaxsning ta'sis hujjatlariga havola qiladi. Mazkur havolaki normada qonun chiqaruvchi qat'iy ra-

vishda faqat ikki asosni keltirgan holda, javobgarlik muassis va yuridik shaxs o'rtasida o'zaro, ya'ni umumiy formulada keltirilganiga teskari tartibda ham yuzaga kelishi mumkinligini anglatadi. Jumladan, ushbu istisnoga ko'ra, yuridik shaxs majburiyatlari uchun muassis va muassis majburiyatlari uchun yuridik shaxs javobgar bo'lishi ham mumkin. Bunday istisno FKning 80-moddasidan ham anglashiladi. Bu moddadan anglashilishicha, davlat tomonidan tuzilgan yuridik shaxs davlatning majburiyatlari bo'yicha javob bermaydi, biroq qonunda nazarda tutilgan hollarda davlat o'zi tomonidan tuzilgan yuridik shaxs majburiyatlari uchun javob berishi mumkin. Bunday holatlardan biri sifatida FKning 80-moddasi ikkinchi qismida kafillik mavjud bo'lganda, davlat ham, yuridik shaxs ham bir-birining majburiyati bo'yicha javobgar bo'lishi belgilangan. Mazkur norma xususida munosabat bildirar ekan, professor M.X. Baratov davlat va unga tegishli yuridik shaxslarning majburiyatlari yuzasidan javobgarligi bahsliygicha qolayotganligi, bunda davlatning o'ziga qarashli yuridik shaxslar va organlarining majburiyatlari yuzasidan subsidiar va solidar javobgarligi holati mezonlarini belgilash lozimligini qayd etadi [3]. Ushbu istisno borasida akademik H. Rahmonqulov shunday fikr bildiradi: "Davlat tomonidan tuzilgan yuridik shaxslarning faoliyat yuritish uchun iqtisodiy manba bo'lgan mol-mulkning egasi davlatning o'zi hisoblanadi. Shunday ekan, yuridik shaxslar tomonidan tuzilgan har bir bitimning ortida, garchi ushbu bitim ular nomidan tuzilgan bo'lsa-da, davlat turadi" [4].

Fikrimizcha, yuridik shaxsning majburiyatlari yuzasidan mulkdor-muassis hisoblangan davlatning javobgarligi fuqarolik-huquqiy munosabatlarda davlat ishtirokining plyuralistik yondashuviga asoslanadi. Qolaversa, yuridik shaxslarning xususiy va ommaviy (davlat) yuridik shaxslarga bo'linish tendensiyasi milliy qonunchilikda qabul qilinmaganligi sababli ham davlat tuzgan yuridik shaxslar javobgarligiga nisbatan ana shunday yondashuvni tanlash zaruratini yuzaga keltirgan. Bundan farqli ravishda G'arbiy Yevropa davlatlari qonunchiligida xususiy va ommaviy yuridik shaxslarning ajratilishi hamda ommaviy yuridik shaxslarning vujudga kelishi, ulardagi boshqaruv va faoliyati yuzasidan qarorlar qabul qilish jaryonlari xususiy-huquqiy tartibga solish doirasidan tashqarida ekanligi, fuqarolik-huquqiy mu-

nosabatlarda ommaviy yuridik shaxslar ham xususiy yuridik shaxslar kabi ishtirok etishi [5] va ularning majburiyatlar yuzasidan javobgarligi ham umumiy tartibotga bo'ysundirilganligi bilan ajralib turadi.

Ushbu tadqiqotni amalga oshirishda ilmiy bilishning tarixiy, tizimli yondashuv, qiyosiy tahlil, mantiqiy, induksiya va deduksiya, statistik ma'lumotlar tahlili kabi usullar qo'llanilgan.

Tadqiqot natijalari

Yuridik shaxsning majburiyatlari yuzasidan muassisning javobgarligini belgilash asosi FK 48-moddasining to'rtinchi qismida yuridik shaxsning nochorligi (bankrotligi) va shunga muassis va mulkdorning bog'liqligi keltirilgan. Ya'ni muassis yuridik shaxs uchun majburiy ko'rsatmalar berish huquqiga ega bo'lsa va yuridik shaxsning bankrotligi uning g'ayriqonuniy harakatlari oqibatida yuzaga kelgan bo'lsa, mazkur yuridik shaxsning majburiyatlari bo'yicha muassis subsidiar javobgar bo'ladi. Muassis bilan birga yuridik shaxs mol-mulki mulkdori ham aynan mana shartlar va asoslarga ko'ra, yuridik shaxsning majburiyatlari yuzasidan javobgar bo'lishi belgilangan. Bunda muassis va yuridik shaxs mol-mulkingin mulkdori majburiyatlar yuzasidan javobgarlikni qoplashda yuridik shaxsning mol-mulki yetarli bo'lmaganda, subsidiar javobgar bo'lishi nazarda tutilgan. Shu bilan birga, muassis va mulkdorning "majburiy ko'rsatmalar berish huquqi" tegishli yuridik shaxsning ta'sis hujjatlarida nazarda tutilishi lozim. O'z navbatida, FKning 48-moddasi oltinchi qismida majburiy ko'rsatmalar berish huquqiga ega bo'lgan muassis yoki mulkdor qaysi holatda yuridik shaxsning bankrotligini yuzaga keltirgan, deb hisoblanishi keltirib o'tilgan. Unga binoan, birinchidan, muassis yoki mulkdor o'z harakati oqibatida yuridik shaxs bankrot bo'lishini oldindan bilishi lozim. Ikkinchidan, muassis yoki mulkdor oldindan bilgan holda yuridik shaxsni bankrotlikka olib keladigan harakatni amalga oshirish yuzasidan o'z huquqidan foydalangan bo'lishi kerak.

Ushbu shartlar va umuman, yuridik shaxs muassisining yuridik shaxs majburiyatlari bo'yicha subsidiar javobgarligiga nisbatan akademik H.Rahmonqulov quyidagi mulohazani bildiradi: "FK 48-moddasining beshinchi-oltinchi qismlari ushbu moddaning to'rtinchi qismiga mos kelmaydi va muassisning yuridik shaxs majburiyatlari uchun subsidiar javobgarligini yo'qqa chiqaradi" [6].

Fikrimizcha, FK 48-moddasi to'rtinchi qismining ushbu modda beshinchi-oltinchi qismlari o'rtasidagi nomutanosiblik ayni paytda quyidagi mezonlar va shartlarni izohlash bilan bog'liqdir. Birinchidan, "majburiy ko'rsatmalar berish huquqi" iborasi mavhum va nimani anglatishi qonunchilikda mavjud emas. Chunki yuridik shaxs tashkil topganidan keyin huquqning mustaqil subyektiga aylanadi va erk-muxtoriyati asosida harakat qiladi. Yuridik shaxs nomidan uning muassislari emas, balki organlari harakat qiladi (FKning 45-moddasi). Bunda muassis yoki mulkdorning to'g'ridan-to'g'ri majburiy ko'rsatma berish huquqi qanday asos va tartibga ko'ra amal qilishi esa noaniqdir. Qonun chiqaruvchi bu boradagi barcha mavhumlikni yuridik shaxsning ta'sis hujjatlariga havola etish orqali hal qilish harakati ham tushunarsizdir. Zero, yuridik shaxs nomidan uning organlari ish yuritar ekan, muassis yoki mulkdorning "majburiy ko'rsatmalar berish huquqi" qonunchilik nuqtayi nazaridan ham to'g'ri hisoblanmaydi. Yuridik shaxslarning tashkiliy-huquqiy shakllariga bag'ishlangan maxsus qonunlarda (O'zbekiston Respublikasining 2001-yil 6-dekabrda 308-II-son "Xo'jalik shirkatlari to'g'risida"gi, 2001-yil 6-dekabrda 310-II-son "Mas'uliyati cheklangan hamda qo'shimcha mas'uliyatli jamiyatlar to'g'risida"gi qonunlari) ham "muassisning majburiy ko'rsatmalar berish huquqi" mavjudligi xususida normalar nazarda tutilmagan. Muassis yoki mulkdorning bunday huquqi mavjudligiga misol tariqasida FK 48-moddasi sharhida [7] sho'ba xo'jalik jamiyati keltiriladi. Lekin sho'ba xo'jalik jamiyatlariga bag'ishlangan FKning 67-moddasida esa asosiy jamiyat (muassis yoki mulkdor emas)ning sho'ba jamiyat qarzlari bo'yicha subsidiar javobgar bo'lishi belgilangan. Bu javobgarlik asosiy jamiyatning aybi bilan sho'ba jamiyat bankrot bo'lganida yuzaga kelishi nazarda tutilgan. Bundan farqli ravishda O'zbekiston Respublikasining 2014-yil 6-maydagi O'RQ-370-son "Aksiyadorlik jamiyatlari va aksiyadorlarning huquqlarini himoya qilish to'g'risida"gi Qonunning 8-moddasi beshinchi qismida asosiy jamiyat sho'ba jamiyatiga "majburiy ko'rsatmalar berish huquqi"ga bo'lgani holda, sho'ba xo'jalik jamiyati mazkur ko'rsatmalarni bajarish uchun tuzgan bitim yuzasidan asosiy jamiyat sho'ba jamiyati bilan solidar javobgar bo'lishi belgilangan. Asosiy jamiyatning majburiy ko'rsat-

malar berish huquqi sho'ba xo'jalik jamiyati bilan tuzilgan shartnomada yoki sho'ba xo'jalik jamiyatining ustavida nazarda tutilgan hollarda mavjud bo'lishi mumkin.

Shunga qaramasdan ta'kidlash lozimki, qonunchilik hujjatlari bilan birga huquqni qo'llash amaliyotida ham "muassis yoki mulkdorning majburiy ko'rsatmalar berish huquqi" borasida hech qanday tushuntirish berilmagan va mazkur huquq nimani anglatishi va qanday namoyon bo'lishi xususida izoh ham mavjud emas. Bu masalada MDH davlatlari qonunchiligida ham turli xil yondashuvlar mavjud. Xususan, ayrim mamlakatlar fuqarolik qonunchiligida "muassis yoki mulkdorning majburiy ko'rsatmalar berish huquqi" nazarda tutilmagan. Xususan, Rossiya Federatsiyasi Grajdanlik kodeksining "yuridikshaxsning javobgarligi" nomli 56-moddasida, Qozog'istonning Grajdanlik kodeksining shu masalaga bag'ishlangan 44-moddasida muassis yoki mulkdorning majburiy ko'rsatmalar berish huquqi mavjud emas. Ukraina Grajdanlik kodeksining 96-moddasi uchinchi qismida yuridik shaxs ishtirokchisi (muassisi) uning majburiyatlar uchun ta'sis hujjatlari va qonunda nazarda tutilgan hollardan tashqari javob bermasligi belgilangan. Bundan farqli ravishda, Belarus Grajdanlik kodeksi 52-moddasining ikkinchi qismiga ko'ra, iqtisodiy nochor (bankrot) deb tan olingan yuridik shaxs mol-mulking mulkdori, uning muassis (ishtirokchi)lari yoki boshqa shaxslar, shu jumladan, yuridik shaxs rahbari shu yuridik shaxs uchun majburiy ko'rsatmalar berish huquqiga yoki boshqacha tarzda uning harakatlarini belgilash imkoniga ega bo'lsa, yuridik shaxsning iqtisodiy nochorligi (bankrotligi) ushbu shaxslarning aybli (qasddan) harakati oqibatidan kelib chiqqan hollarda, yuridik shaxsning mol-mulki yetarli bo'lmaganda, qonunchilik hujjatlarida boshqa hol belgilanmagan bo'lsa, subsidiar javobgar bo'ladi. Ko'rinib turibdiki, "muassis yoki mulkdorning majburiy ko'rsatmalar berish huquqi" iborasi Belarus qonunchiligi tajribasidan foydalangan holda, O'zbekiston FKga olingan. Biroq Belarus sivilistika nazariyasi va qonunchiligida ham ushbu huquqning mazmuni va mohiyati borasida aniq tasavvur mavjud emasday ko'rinadi. Chunki bunday majburiy ko'rsatma berish huquqi yuridik shaxs faoliyatining qaysi yo'nalishlarida va qanday qarorlar borasida mavjudligi, ushbu huquqning mazmuni hamda amalga oshirish mexanizmlari

mavjud emas. Bu, o‘z navbatida, akademik H. Rahmonqulov taklif qilganidek, mazkur tushunarsiz qoidani FKning 48-moddasidan chiqarib tashlash lozimligini ko‘rsatadi.

Tadqiqot natijalari tahlili

Shu bilan birga, FKning xo‘jalik shirkatlari hamda unitar korxonalar, muassasalarga bag‘ishlangan normalarida yuridik shaxs muassis (ishtirokchi)lari va mulkdorning yuridik shaxs majburiyati yuzasidan javobgarligiga oid qoidalar FKning 48-moddasida belgilangan normalardan farqli ravishda ifodalangan. Jumladan, FKning “to‘liq shirkat” deb nomlangan 60-moddasi birinchi qismidan anglashilishicha, ishtirokchilar to‘liq shirkat majburiyatlari bo‘yicha o‘zlariga tegishli barcha mol-mulk bilan javob beradilar. Bu qoida “Xo‘jalik shirkatlari to‘g‘risida”gi qonunda rivojlantirilgan holda ifodalangan bo‘lib, mazkur qonunning 21-moddasi ikkinchi qismiga binoan, “shirkat ishtirokchilari shirkatning majburiyatlari yuzasidan o‘z mol-mulkulari bilan solidar tarzda subsidiar javobgar bo‘ladilar”. Bu shuni anglatadiki, unga ko‘ra, ishtirokchilar shirkatning majburiyatlari yuzasidan sheriklik asosida shirkat mol-mulki qarzlarni to‘lash uchun yetarli bo‘lmaganda, qo‘shimcha javobgar bo‘ladilar. Bunday javobgarlik (solidar tarzda subsidiar javobgarlik) mohiyatan sheriklarning umumiy ishi yurituvida mavjud bo‘lgan mol-mulk qarzlarni to‘lashga yetarli bo‘lmaganda, qo‘shimcha yuzaga keladi hamda hissalariga bo‘lingan to‘lovlar hisoblanadi. Har qanday holatda ham xo‘jalik shirkatining mol-mulki sheriklarga ulushli asosda tegishli bo‘lgan “jamlanma”dan tashkil topadi va mustaqil ravishda boshqa sheriklar tomonidan tasarruf etilmaydi. Chunki har bir ishtirokchi o‘z ulushini shirkatdan ajratib olishga, qonunchilikda belgilangan tartibda uni tasarruf etishga haqli hisoblanadi. Qolaversa, qonun ishtirokchi mol-mulki uning qarzlarni to‘lashga yetarli bo‘lmaganda, kreditorlar undiruvni ushbu ishtirokchining shirkat ustav fondidagi ulushiga qaratishiga yo‘l qo‘yadi (“Xo‘jalik shirkatlari to‘g‘risida”gi qonunning 17-moddasi). Fikrimizcha, bu holatda shirkat konstruksiya va uning mohiyati FKda yuridik shaxs tushunchasiga berilgan legal ta‘rifga unchalik mos kelmaydigan ko‘rinadi. “Xo‘jalik shirkatlari to‘g‘risida”gi qonunning 3-moddasi to‘rtinchi qismida belgilangan “xo‘jalik shirkati o‘zining mustaqil balansida hisobga olinadigan alohida mol-mulkiga ega bo‘la-

di” qoidasi ham shunchaki formal talabdir. Zero, mustaqil balansda hisobga olinadigan alohida mol-mulk – yuridik shaxsning asosiy belgilaridan biri “alohida mol-mulkka ega bo‘lgan hamda o‘z majburiyatlari yuzasidan ushbu mol-mulk bilan javob beradigan” tashkilot talabiga mos kelmaydi. Shu o‘rinda FKning 58-moddasi birinchi qismida xo‘jalik shirkati yoki jamiyati qanday mol-mulk-larga nisbatan mulk huquqiga ega bo‘lishi nazarda tutilganligiga e‘tibor qaratish lozim. Ushbu normada “muassislar (ishtirokchilar) qo‘shgan hissalar yoki ular sotib olgan aksiyalar hisobiga vujudga keltirilgan, shuningdek, xo‘jalik shirkati yoki jamiyati o‘z faoliyati jarayonida ishlab chiqargan va sotib olgan mol-mulk mulk huquqi asosida unga tegishli” ekanligi belgilangan.

Muassis yoki mulkdorning yuridik shaxs majburiyatlari yuzasidan javobgarligi yuridik shaxsning alohida turlarida ham havolalar orqali berilganligini ko‘rish mumkin. Masalan, O‘zbekiston Respublikasining 2003-yil 11-dekabrda qabul qilingan “Xususiy korxonalar to‘g‘risida”gi 558-II-son qonunining 3-moddasi to‘rtinchi qismida “xususiy korxonaning mol-mulki majburiyatlarni bajarish uchun yetarli bo‘lmaganda, uning mulkdori qonunchilikka muvofiq o‘ziga qarashli mol-mulk bilan subsidiar javobgar bo‘lishi” belgilangan. Bunda “qonunchilikka muvofiq” deyilganda, aynan qaysi qonun nazarda tutilganligi aniq bo‘lmasa-da, bu o‘rindagi havola FKning 48-moddasiga qaratilganligini anglash qiyin emas. Chunki qonunchilikda yuridik shaxs majburiyatlari uchun muassis yoki mulkdorning subsidiar javobgarligiga oid umumiy qoida FKning 48-moddasida belgilangan. Muassis yoki mulkdorning yuridik shaxs majburiyatlari yuzasidan subsidiar javobgar bo‘lishiga oid havolaki norma fermer xo‘jaliklariga nisbatan ham belgilangan. Jumladan, O‘zbekiston Respublikasining 2004-yil 26-avgustdagi “Fermer xo‘jaligi to‘g‘risida”gi 662-II-son Qonuni 35-modda ikkinchi qismiga binoan, “fermer xo‘jaligining mol-mulki yetarli bo‘lmaganda, uning majburiyatlari bo‘yicha fermer xo‘jaligining boshlig‘i o‘ziga qarashli mol-mulk bilan qonunchilikka muvofiq subsidiar javobgar bo‘ladi”.

Yuridik shaxs mulkdori va muassisining yuridik shaxs majburiyatlari va qarzlari yuzasidan javobgarligi hamda undiruvni mulkdor va muassisning mol-mulkiga qaratilishiga oid qoidalar O‘zbekiston Respublikasining 2001-yil 29-avgust-

dagi “Sud hujjatlari va boshqa organlar hujjatlarini ijro etish to‘g‘risida”gi 258-II-son Qonunning 48³-moddasi birinchi-ikkinchi qismlarida belgilanishicha, “yuridik shaxsning qarzlari bo‘yicha undiruv yuridik shaxsning mulkdori, muassisi va ishtirokchilarning pul mablag‘lari va boshqa mol-mulkiga qaratiladi” hamda “undiruv xususiy korxonalar mulkdori, muassasa mulkdori, fermer xo‘jaligining rahbari, dehqon xo‘jaligining a‘zolari, ishlab chiqarish kooperativining a‘zolari, qo‘shimcha mas‘uliyatli jamiyat ishtirokchilari, to‘liq shirkat ishtirokchilari, shuningdek, kommandit shirkatdagi to‘liq sheriklar pul mablag‘lari va boshqa mol-mulkiga qaratilishi” mumkin.

Bundan ko‘rinadiki, yuridik shaxs muassis yoki mulkdorning yuridik shaxs majburiyatlari uchun javobgarligiga oid normalarda “qonunchilikka muvofiq” degan havola asosida subsidiar javobgarlik belgilanmoqda. Qonunchilikda esa bunday javobgarlikning bitta sharti, ya‘ni FKning 48-moddasi to‘rtinchi qismida belgilangan “majburiy ko‘rsatma berish huquqiga ega bo‘lgan muassis (ishtirokchi) yoki mulkdorning g‘ayriqonuniy harakatlari” yuridik shaxs nochorligi (bankrotligi)ga olib kelishi va yuridik shaxsning mol-mulki qarzlarni qoplash uchun yetarli bo‘lmasligi hisoblanadi.

Yuridik shaxslarning alohida tashkiliy-huquqiy shakliga oid maxsus qonunlar va FKning yuridik shaxs javobgarligiga oid 48-moddasida belgilangan umumiy qoidaning o‘zaro nisbati borasida fikr bildirar ekan, Sh.Asyanov quyidagilarni bildiradi: “FKda nazarda tutilgan normalar iqtisodiy muomalaning barcha ishtirokchilari uchun majburiy bo‘lib, ishtirokchilar o‘zlari uchun hali qonunchilikda belgilanmagan modelni joriy etishga haqli bo‘lmaydilar. Shu sababli muayyan yuridik shaxsning ta‘sis hujjatlarida tegishli model konstruksiyasidan chetga chiqishga yo‘l qo‘yilmaydi va bu holat majburiyatlar yuzasidan yuridik shaxsning javobgarligi va uning muassisi (ishtirokchisi)ning javobgarligiga ham taalluqlidir” [8].

Mazkur fikrga qo‘shilgan holda, ta‘kidlash lozimki, yuridik shaxs muassisi har qanday holatda ham uning fuqarolik-huquqiy tusidagi majburiyatlari yuzasidan javob bermasligi zarur. Zero, yuqorida ta‘kidlanganidek, yuridik shaxsni tashkil etishdan asosiy maqsad ham muassis yoki mulkdor javobgarligini ihotalash, ya‘ni cheklash hisoblanadi. Shu sababli muassis yoki mulkdorning o‘zi tashkil etgan yuridik shaxslarning fuqa-

rolik-huquqiy tusdagi majburiyati uchun javobgarlikning qonunchilikda nazarda tutilishi yuridik shaxs konstruksiyasiga mos kelmaydi. Bu o‘rinda yuridik shaxs mulkdori yoki muassisning noqonuniy harakati oqibatida yetkazilgan zarari uchun javobgarligi masalasi, albatta, belgilanishi lozim. Biroq bunday javobgarlik g‘ayriqonuniy harakat natijasida yetkazilgan zararni qoplash, ya‘ni delikt javobgarligi sifatida ko‘rilishi zarur. Boshqacha aytganda, bu holatda subsidiar javobgarlik emas, balki yetkazilgan zararni qoplash yuzasidan majburiyatni yuklash belgilanishi zarur. Bu borada O‘Xolmirzayev tomonidan ilgari surilgan “bankrotlikka olib borganlik uchun xo‘jalik jamiyatining qarzlari bo‘yicha nazorat qiluvchi shaxslarning javobgarligi maxsus korporativ delikt” [9], degan fikr o‘rinli deyil ko‘rinadi.

Ma‘lumki, odatda, huquqbuzarlik odamlar (jismoniy shaxslar) tomonidan sodir etiladi. Huquqbuzarlik o‘zi esa fuqarolik-huquqiy javobgarlikning yagona va umumiy asosi hisoblanadi. Huquqbuzarlik yuridik shaxs uchun mavhumlik kasb etadi hamda tashkilotning (mavhumlikning) huquqbuzarlik sodir etishi mantiqiy jihatdan noto‘g‘ri holatdir. Lekin yuridik shaxslarning fuqarolik-huquqiy javobgarlik masalasini belgilashda, huquqbuzarlik uning xodimlari, aynan yuridik shaxsning huquq va burchlarini amalga oshirish jarayonida sodir etilganligi hisobga olinishi kerak [10-12].

Garchi yuridik shaxslar shu yuridik shaxsning oliy organi va unga bo‘ysunuvchi organ tomonidan boshqarilsa-da, javobgarlik yuridik shaxsning organida faoliyat yurituvchi jismoniy shaxslarga emas, aynan yuridik shaxsning o‘ziga yuklanadi. Fuqarolik-huquqiy javobgarlik shartnomaviy majburiyatlar yuzasidan vujudga kelganda ham, delikt majburiyatlari natijasida belgilanganda ham yuridik shaxslar javobgar bo‘ladi [13-15].

Yuqoridagi fikrlarni umumlashtirgan holda, yuridik shaxsning javobgarligida aybni aniqlash, uning javobgarlikni yuzaga keltiruvchi xatti-harakatda qaysi shaklda ifodalanishi, ayb uchun fuqarolik-huquqiy javobgarlik kategoriyasi va aybning fuqarolik-huquqiy javobgarlik sharti ekanligi qoidasi, uchinchi shaxsning aybi uchun javobgarlik konstruksiyasi va shu kabi boshqa jihatlar hamda holatlarning yuridik shaxs javobgarligiga nisbatan qo‘llanilishi yoki qo‘llanilmasligi masalasi nazariy jihatdan yuridik shaxs mohiya-

tini tushunish va amaliy nuqtayi nazardan uning fuqarolik-huquqiy javobgarligi uchun muassis, ishtirokchi, xodim yoki rahbarning ham muayyan ma'nodagi javobgarligini belgilashda muhim ahamiyat kasb etadi. Yuridik shaxs javobgarligida aybning va uni yuzaga keltiruvchi subyektning sodir etilgan xatti-harakatiga nisbatan ruhiy munosabati jismoniy shaxsga xos bo'lishidan qat'i nazar, mulkiy javobgarlik yuridik shaxsga nisbatan yuzaga keladi va qo'shimcha ravishda uning rahbari, xodimlari, muassislari va ishtirokchilari ham javobgar bo'lishlari mumkin.

Aynan shunday qoida xorijiy mamlakatlar qonunchiligida ham kuzatiladi. Jumladan, Yevropa Ittifoqi Kengashi tomonidan 1968-yil 9-martda qabul qilingan № 68/151/EYES Kompaniya huquqi bo'yicha Birinchi Direktivaning 9-moddasiga ko'ra, kompaniya organi tomonidan sodir etilgan xatti-harakat uchun garchi mazkur xatti-harakat kompaniyaning faoliyat maqsadiga mos kelmasa-da, kompaniya javobgar bo'ladi, biroq bunda kompaniya organi qonun bilan belgilangan vakolatlar doirasidan chetga chiqmasdan ushbu xatti-harakatlarni sodir etgan bo'lishi lozim. Shuningdek, Direktivaning 9-moddasida qayd etilishi-cha, kompaniya o'zining kontragenti bitimning noustav tusga egaligini bilgan yoki bilishi lozim bo'lganligini isbotlay olsa, davlat kompaniya javobgar emasligi qoidasini belgilashi mumkin [15-17].

Angliyaning 1972-yildagi "Yevropa hamjamiyatlari to'g'risida"gi Qonuniga muvofiq, kompaniya direktorlari qarori bo'yicha tuzilgan bitim kompaniya vakolatlari doirasida tuzilgan hisoblanadi, direktorning vakolati esa kompaniyaning memorandumini yoki boshqa ichki reglamenti bilan cheklangan, deb hisoblanmaydi. Biroq shunga qaramasdan, ushbu qonun kontragentning halolligi prezumpsiyasiga asoslanadi. Uchinchi shaxsning ustav mazmunidan xabardor ekanligi isbotlanishi ushbu prezumpsiyani inkor etmaydi [18-20].

Yuridik shaxs nafaqat tashkilot yoki rahbari tomonidan tuziladigan bitimlar uchun javobgar bo'ladi, balki o'zining xodimi tomonidan yetkazilgan zarar uchun ham javobgar hisoblanadi. Ma'lumki, yuridik shaxs nomidan uning faoliyatini uning organlari, rahbarlari va xodimlari amalga oshiradilar. Odatda, yuridik shaxs xodimining xizmat vazifasi bo'yicha bajargan ishi va uning natijalari yuridik shaxsga nisbatan huquq va maj-

buriyatlarni vujudga keltiradi. Shu munosabat bilan yuridik shaxs o'z xodimi tomonidan uchinchi shaxslarga yetkazilgan zararni to'laydi. Aynan shu qoidani boshqa fuqaroning yollanma mehnatidan foydalanayotgan fuqaroga nisbatan ham tatbiq etish mumkin.

Bozor munosabatlari sharoitida bir fuqaroning ikkinchi fuqaroning yollanma mehnatidan foydalanishi odatiy hol deb qaraladi. Biroq bunda ish bergan fuqaro ish beruvchi yuridik shaxslar kabi o'z xodimi yetkazgan zararlarni qoplashi lozim. FKning 989-moddasiga muvofiq, yuridik shaxs yoxud fuqaro o'z xodimi mehnat (xizmat, lavozim) majburiyatlarini bajarib turgan vaqtida yetkazgan zararni qoplaydi. Masalan, avtoparkka tegishli avtobus haydovchisining ehtiyotsizligi tufayli fuqaro A.ga tegishli devor shikastlanadi. Fuqaro A. yetkazilgan zararni undirish to'g'risida sudga murojaat qilsa, zararni qoplash majburiyati haydovchiga emas, avtopark zimmasiga tushadi.

Xulosalar

Amaldagi qonunchilik umumiy qoida sifatida yuridik shaxsning majburiyatlari uchun uning o'zi javobgar bo'lishi va bunda muassis (ishtirokchilar) javobgar bo'lmasliklarini nazarda tutadi. Xususan, FK 48-moddasi uchinchi qismiga ko'ra, yuridik shaxs muassisi (ishtirokchisi) yoki uning mol-mulkingning egasi yuridik shaxsning majburiyatlari bo'yicha javob bermaydi, yuridik shaxs esa muassis (ishtirokchi) yoki mulkdorning majburiyatlari bo'yicha javob bermaydi. Ushbu kodeksda yoki yuridik shaxsning ta'sis hujjatlarida nazarda tutilgan hollar bundan mustasno.

Mazkur normaning so'nggi jumlasini, ya'ni "ushbu kodeksda yoki yuridik shaxsning ta'sis hujjatlarida nazarda tutilgan hollar bundan mustasno" qoidasining amaliy jihatiga to'xtaladigan bo'lsak, bir qadar tor doirani qamrab olganligi, yuridik shaxsning tashkiliy-huquqiy shakllariga bag'ishlangan maxsus qonunlarda ham ushbu qoidadan mustasno holatlar belgilanganligini qayd etish va normadagi "ushbu kodeksda" so'zini "qonun hujjatlarida" so'zi bilan almashtirish maqsadga muvofiqligini ta'kidlash lozim.

"Ushbu kodeksda yoki yuridik shaxsning ta'sis hujjatlarida nazarda tutilgan hollar bundan mustasno" qoidasiga mos ravishda FK 48-moddasi to'rtinchi qismida muassisning yuridik shaxs majburiyatlari bo'yicha javobgarligi ishtirokiga oid qoidalar belgilangan. Unga ko'ra, agar yuri-

dik shaxsning nochorligi (bankrotligi) shu yuridik shaxs uchun majburiy ko'rsatmalarni berish huquqiga ega bo'lgan muassis (ishtirokchi) sifatidagi shaxsning yoki yuridik shaxs mol-mulki mulkdorining g'ayriqonuniy harakatlari tufayli vujudga keltirilgan bo'lsa, yuridik shaxsning mol-mulki yetarli bo'lmagan taqdirda, bunday shaxs zimmasiga uning majburiyatlari bo'yicha subsidiar javobgarlik yuklatilishi mumkin.

Bunday qoida yuridik shaxsning alohida tashkiliy-huquqiy shakllarida yanada yaqqol ko'zga tashlanadi. Jumladan, O'zbekiston Respublikasining "Aksiyadorlik jamiyati va aksiyadorlarning huquqlarini himoya qilish to'g'risida"gi qonuni 4-moddasi ikkinchi-uchinchi qismlariga ko'ra, aksiyadorlar jamiyatning majburiyatlari yuzasidan javobgar bo'lmaydi va uning faoliyati bilan bog'liq zararlarning o'rnini o'zlariga tegishli aksiyalar qiymati doirasida qoplash tavakkalchiligini o'z zimmasiga oladi.

Aksiyalarning haqini to'liq to'lamagan aksiyadorlar jamiyatning majburiyatlari yuzasidan o'zlariga tegishli aksiyalar qiymatining to'lanmagan qismi doirasida solidar javobgar bo'ladi.

Mazkur norma AJ aksiyadorlarining javobgarligi faqat o'zlariga tegishli aksiyalar qiymatini qoplash tavakkalchiligi doirasida bo'ladi. Bino-barin, aksiya qimmatli qog'oz sifatida egasiga dividend shaklidagi foydani keltirar ekan, uning muomalasi natijasida yuzaga kelgan zarar doirasida uning egasi ham muayyan tavakkalchilikni zimmasiga olishi mantiqiy hol hisoblanadi.

Yuridik shaxs muassisi va mulkdorining uning majburiyatlari yuzasidan solidar yoki subsidiar javobgarligi bevosita ushbu shaxslarning noqonuniy xatti-harakatlari oqibati sifatida ko'riladi. Bu holatda muassis yoki mulkdor yuridik shaxs ishtirok etayotgan majburiyatlarining bevosita yoki bilvosita ishtirokchisi sanalmaydi, balki o'zining noqonuniy aralashuvi yoki g'ayriqonuniy xatti-harakatlari bilan yuridik shaxsning mulkiy yo'qotishlariga sababchi bo'ladi. Bu yo'qotishlar esa ayni paytda kreditorlar oldidagi qarzdorlikka va alal-oqibat yuridik shaxsning bankrotligiga olib kelishi mumkin. Mazkur vaziyatda muassis yoki mulkdor yetkazilgan zarar uchun javobgar hisoblanadi, boshqacha aytganda, ushbu shaxslar javobgarligining vujudga kelish sharti "yuridik shaxsning bankrotligi" bo'lganligi sababli ularning javobgarligi ham delikt javobgarlik sifatida talqin etilishi o'rinlidir.

Yuridik shaxsning javobgarligi cheklangan javobgarlik hisoblanishi mumkin emas va majburiyatlar uchun javobgarlikda yuridik shaxsning mol-mulki yetarli bo'lmagan holda, muassis (ishtirokchilar)ning subsidiar javobgarligi yuzaga keladi. Faqat yuridik shaxslarning ayrim tashkiliy-huquqiy shakliga nisbatan cheklangan javobgarlik qo'llanilishi mumkin. Masalan, MCHJ yuridik shaxsning shunday tashkiliy-huquqiy shakli, uni tuzishdan asosiy maqsad ham muassislar javobgarligini cheklash hisoblanadi.

REFERENCES

1. Shramm H.-J. Sootnoshenie publichno-pravovyh i chastnopravovyh metodov regulirovaniya [The ratio of public law and private law methods of regulation]. Vestnik Instituta zakonodatel'stva RK Bulletin of the Institute of Legislation of the Republic of Kazakhstan, 2018, no. 5 (54), p. 53. Available at: <https://cyberleninka.ru/article/sootnoshenie-publichno-pravovyh-i-chastno-pravovyh-metodov-regulirovaniya-1>.

2. Chanturija L. O neobhodimosti reformy grazhdanskih kodeksov v gosudarstvax SNG [On the need to reform civil codes in the CIS states]. Vestnik Permskogo universiteta Bulletin of Perm University, 2010, issue 4 (10), p. 161. Available at: <https://cyberleninka.ru/article/neobhodimosti-reformy-grazhdanskih-kodeksov-v-gosudarstvax-sng>.

2. Knieper R. Rechtsreformen entlang der Seidenstraße. BWV, Berlin, 2006, p. 101.

3. Borotov M.X. Fuqarolik-huquqiy munosabatlarda davlat ishtirokining nazariy va amaliy muammolari. Yurid. fan. dokt. dis. [Theoretical and practical problems of state participation in civil law relations]. Tashkent, 2008, 230 p.

4. Rahmonqulov H.R. Fuqarolik huquqining subyektlari [Subjects of civil law]. Tashkent, TSIL, 2008, 168 p.
5. Chanturiya L. Juridicheskie lica publichnogo prava i ih mesto v grazhdanskom prave. Doklad, sdelaynyj v Tashkentskom gosudarstvennom juridicheskom institute 29 iyunja 2007 goda [Legal entities of public law and their place in civil law. Report made at the Tashkent State Law Institute on June 29, 2007]. Available at: <https://textarchive.ruc-2163172.html/>.
6. Rahmonqulov H.R. Juridicheskoe lico v sisteme grazhdanskogo kodeksa Respubliki Uzbekistan. Voprosy sovershenstvovaniya zakonodatel'stva o juridicheskix lichax. Materialy mezhdunarodnyh nauchno-prakticheskix konferencij [A legal entity in the system of the civil code of the Republic of Uzbekistan. Issues of improving the legislation on legal entities. Materials of international scientific and practical conferences]. Tashkent, Chashma Print, 2010, p. 11.
7. O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksiga sharhlar. I jild [Comments on the Civil Code of the Republic of Uzbekistan]. Tashkent, vol. I.
8. As'janov Sh.M. Juridicheskie lica v Respublike Uzbekistan. Voprosy sovershenstvovaniya zakonodatel'stva o juridicheskix lichax. Materialy mezhdunarodnyh nauchno-prakticheskix konferencij [Legal entities in the Republic of Uzbekistan. Issues of improving the legislation on legal entities. Materials of international scientific and practical conferences]. Tashkent, Chashma Print, 2010, p. 32.
9. Xolmirzayev O'P. Milliy va chet el korporativ huquqida nazorat qiluvchi shaxslarning xo'jalik jamiyatlari majburiyatlari bo'yicha javobgarligi: yurid. fan. fals. dokt (PhD) [Liability of regulators of national and foreign corporate law for the obligations of business entities]. Tashkent, 2021, p. 15.
10. Antonova N.A., Guzhavina Ju.V. Subsidiarnaja otvetstvennost' uchreditelej po dolgam juridicheskix lic [Subsidiary liability of founders for debts of legal entities]. Mezhdunarodnyj nauchnyj zhurnal «Innovacionnaja nauka» – International scientific journal "Innovative Science", no. 03-22017. ISSN 2410-6070/.
11. Meteleva Ju.A. Otvetstvennost' lic, upravljajushhix juridicheskim licom [Liability of persons managing a legal entity]. Lex Russica, 2019, no. 10 (155), pp. 30-38.
12. Gutnikov O.V. Korporativnaja otvetstvennost' v grazhdanskom prave Rossii [Corporate responsibility in Russian civil law]. Zhurnal rossijskogo prava – Journal of Russian Law, 2018, no. 3, pp. 24-28.
13. Kanashevskij V.A. Konceptcija beneficianoj sobstvennosti v rossijskoj sudebnoj praktike (chastnopravovye aspekty) [The concept of beneficial ownership in Russian jurisprudence (private law aspects)]. Zhurnal rossijskogo prava – Journal of Russian law, 2016, no. 9, pp. 25-28.
14. Prus E.P. Problemy pravovogo regulirovaniya subsidiarnyx objazatel'stv uchreditelej (uchastnikov) juridicheskogo lica: avtoref. dis. kand. jurid. nauk [Problems of legal regulation of subsidiary obligations of founders (participants) of a legal entity]. Moscow, 2006, 31 p.
15. Rudakova V.D. Grazhdansko-pravovoj status publichnyh juridicheskix lic: avtoref. dis. kand. jurid. nauk [Civil legal status of public legal entities]. Moscow, 2014, p. 28.
16. Gutnikov O.V. Grazhdansko-pravovaja otvetstvennost' v otnoshenijah, svjazannyh s upravleniem juridicheskimi licami: avtoref. dis. kand. dokt. nauk [Civil liability in relations related to the management of legal entities]. Moscow, 2018, 56 p.
17. Ermilov V.B. Grazhdansko-pravovaja otvetstvennost' lic pri bankrotstve organizacij: avtoref. dis. [Civil liability of persons in case of bankruptcy of organizations]. Moscow, 2019, 27 p.
18. Zalavskaja O.M. Aktual'nye problemy sozdaniya kommercheskix korporacij. Uchebnoe posobie [Actual problems of creating commercial corporations. Tutorial]. Orenburg, Orenburgskij institut (filial) Universiteta imeni O.E. Kutafina – Orenburg Institute (branch) of the O.E. Kutafina, 2019, 150 p.
19. Ochilova F.A. Grazhdansko-pravovaja otvetstvennost' v akcionernyx obshhestvax po zakonodatel'stvu Respubliki Tadjikistan: dis. kand. jurid. nauk [Civil liability in joint stock companies under the legislation of the Republic of Tajikistan]. Dushanbe, 2021, 174 p.
20. Shitkina I.S. Otvetstvennost' kontrolirujushhix dolzhnika lic pri nesostojatel'nosti (bankrotstve) [Liability of persons controlling the debtor in case of insolvency (bankruptcy)]. Hozrajstvo i pravo – Economy and law, 2017, no. 8, pp. 24-27.
21. Sabirova L.L. Ponjatie i pravovoj status organa juridicheskogo lica s pozicii osnovnyh teorij [The concept and legal status of the body of a legal entity from the perspective of the main theories]. Vestnik jekonomiki, prava i sociologii – Bulletin of Economics, Law and Sociology, 2015, no. 1, pp. 25-29.